

“Alpomish” dostonining o‘rganilishi

Umarjon Qodirov¹

Abstrakt

Maqolada “Alpomish” dostonining o‘rganilish tarixi xususida so‘z boradi. Shuningdek, ushbu dostonning turli xalq baxshilaridan yozib olingan variantlari, ulardagi umumiy va o‘ziga xos jihatlar tadqiq qilingan. Ushbu dostonning, Bulung‘ur dostonchilik maktabining atqoli namoyandasi Fozil Yo‘ldosh o‘g‘lidan yozib olingan varianti eng mukammal va eng badiiy jihatdan barkamoli ekanligi, binobarin, ushbu variant bo‘yicha olib borilgan ko‘plab tadqiqotlarga asos bo‘lganligi xususida fikrlar bayon qilingan. Shuningdek, maqolada ushbu doston bo‘yicha mashhur rus olimi V.M.Jirmunskiyning tadqiqotlari ham tahlil qilingan. “Alpomish” dostoni bo‘yicha amalga oshirilgan ishlar uch yo‘nalishga bo‘lib tekshirilgan. Birinchi bosqichda dostonning xalq baxshilaridan yozib olinish jarayoni, qachon, qaysi baxshidan, kim tomonidan yozib olinganligi, shu yozib olingan nusxa nashr qilingan bo‘lsa, kim tomonidan nashrga tayyorlanganligi, nashr qilinmagan bo‘lsa, qo‘lyozmasi qaysi xazinada saqlanayotganligi xususida ma‘lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: *“Alpomish”, doston, og‘zaki ijod, baxshi, Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li, variant, versiya, Hodi Zarif, Bulung‘ur maktabi.*

“Alpomish” dostoni o‘zbek xalq og‘zaki ijodining noyob obidalaridan biri. Doston asrlar davomida og‘zaki tarzda avloddan avlodga o‘tib kelgan. Bu jarayonlarda, tabiiyki, u tarixiy sharoit tufayli turli o‘zgarishlarga uchragan. Dostonda o‘zbek xalqining milliy urf-odatlar, turmush tarzi, odob-axloq mezonlari, oilaviy rasm-rusumlari, til-sheva xususiyatlari o‘z ifodasini topgan.

“Alpomish” dostoni shu tarzda og‘izdan og‘izga ko‘chib, asrlar oralab, XX asrning 20-yillarigacha yetib keldi. Bu davrda o‘zbek xalqining boshqaruvi Chor Rossiyasi qo‘lidan Sovetlar qo‘liga o‘tgan, zulmning bir turi ikkinchisiga almashgan edi. Lekin hayot o‘z yo‘lida davom etadi. Millat fidoyilari hamma vaqt, hamma sohada topiladi.

¹Qodirov Umarjon Akramjon o‘g‘li – o‘qituvchi, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-pochta: umarqodirov6669@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6869-4315

Iqtibos uchun: Qodirov, U. 2023. “Alpomish” dostonining o‘rganilishi”. *O‘zbekiston: til va madaniyat. Adabiyotshunoslik* 2(2): 117-128.

O'zbek xalq og'zaki ijodi asarlarini, xususan, dostonlarini baxshilardan yozib olish 1920-yillarning dastlabki davrlaridan boshlandi. 1922-yilning yoz oylarida professori G'ozim Olim Yunusov Turkiston Maorif komissariati Davlat ilmiy kengashining yo'llanmasi bilan Sirdaryo va Samarqand viloyatlarida ilmiy safarda bo'ladi. Shu safari davomida u Fozil Yo'ldosh o'g'li va Hamroqul baxshidan "Alpomish" dostonining bir qismini yozib oladi. G'ozim Olim dostonning mana shu yozib olingan qismidan bir parchani 1923-yilda "Bilim o'chog'i" jurnalining 2-3-sonlarida kichik bir so'zboshi bilan nashr ettiradi. Keyinchalik Abdurauf Fitrat 1928-yilda nashr etilgan "O'zbek adabiyoti namunalari" kitobida ham G'ozim Olim nashr ettirgan parchani qayta chop qilgan.

"Alpomish" dostoni bo'yicha olib borilgan ishlarni shartli ravishda uch bosqichga ajratish mumkin:

1. Dostonni xalq baxshilari og'zidan yozib olish bosqichi.
2. Baxshilardan yozib olingan doston matnlarini nashrga tayyorlash va nashr etish bosqichi.
3. Dostonni ilmiy asosda o'rganish bosqichi.

1. *Dostonni xalq baxshilaridan yozib olish bosqichi.* "Alpomish" dostonining xalq baxshilaridan yozib olinishi o'ziga xos tarixga ega. Bu ish, yuqorida aytganimizdek, 1922-yilda G'ozim Olim Yunusov tomonidan boshlab berildi. 1926-yildan boshlab xalq baxshilaridan to'liq holda yozib olishga kirishildi. Mazkur jarayonga O'zbekiston Maorif komissarligi Ilmiy kengashining O'zbeklarni o'rganish qo'mitasi boshchilik qildi. 1926-yilda Xatirchi tumani Qatag'on qishlog'ida yashovchi Po'ltan shoirdan hamqishlog'i sud kotibi Muhammadisa Ernazar o'g'li "Alpomish" dostonining bir variantini yozib oladi. Folklorshunos Hodi Zarifning ma'lumot berishicha, dostonni yozib olish jarayonida Ergash Jumanbulbul o'g'li ham ishtirok etgan va dostonning ayrim o'rinlarini o'zi yozib bergan [Muxommedov 1999, 3-11]. Shuning uchun bu nusxa fanga "Po'ltan va Ergash Jumanbulbul o'g'li varianti" sifatida kiritilgan.

1926-yilda shoir Abdulla Alaviy Toshkent viloyatidagi Evalak qishlog'ida (Piskent tumani) yashovchi Berdi baxshidan "Alpomish" dostonining bir variantini yozib oladi.

Baxshilarning doston matnini kuylamasdan, uning mazmunini ertak qilib aytib berish usuli ham mavjud. "Alpomish" dostoni baxshilardan ana shunday shaklda ham yozib olingan. Rus olimi professor A.K.Borovkov 1928-yilda Shahrison tumani, Qayirma qishlog'ida yashovchi Mavlon Pirmat o'g'lidan dostonning mana shunday bayonini yozib olgan edi. Dostonning shu tarzda

nasriy bayonlarini yozib olish ishlari keyin ham davom etdi. Oxunjon Sobirov 1951-yilda narpaylik Islom shoirdan, To’ra Mirzayev esa 1962-yilda yangiyerlik Iso Yangiboy o’g’lidan va 1963-yilda Tojikistonning Dang’ara tumani, Jorubqo’l qishlog’ida yashovchi To’la Haybat o’g’lidan dostonning nasriy bayonlarini yozib oldi.

“Alpomish” dostonining barcha jihatdan eng to’liq va mukammal varianti 1928-yilda Fozil Yo’ldosh o’g’lidan yozib olingan variant hisoblanadi. Uni folklorshunos Mahmud Zarifov Fozil Yo’ldosh o’g’lining Loyqa qishlog’idagi uyida baxshining ijrosi jarayonida yozib olgan. Bu yozib olish ikki oy davom etgan. “Alpomish” dostonining keyinchalik amalga oshirilgan to’liq nashrlariga mana shu variant asos bo’lgan.

Dostonni yozib olish ishlari 1930-1940-yillarda ham davom etdi. O’zbekistonning turli hududlarida turli variantlar yozib olindi. 1937-yilda Qo’qonning Beshkapa qishlog’ida yashovchi Bo’ri Sodiq o’g’lidan Yusuf Sultonov yana bir variantni yozib oldi. 1938-yilda qiziltepalik dostonchi Saidmurod Panoh o’g’lidan Shamsi Murodov dostonning to’liq variantini yozib oladi. 1960-yilda G’ijduvon tumani Zahkash qishlog’ida yashovchi Amin Malik o’g’lidan folklorshunos Malik Murodov dostonning yana bir variantini yozib oldi.

1944-yilda folklorshunos Mansur Afzalov Nurota tumanining Qo’tir qishlog’ida yashovchi baxshi Bekmurod Jo’raboy o’g’lidan “Alpomish” dostonining yana bir variantini yozib oladi. 1945-yilda Sherobod tumanining Chig’atoy qishlog’ida yashovchi baxshi Mardonaqul Avliyo o’g’lidan Qosim Muhammedov “Alpomish” dostonining ikkinchi qismini yozib olgan.

1955-yilda folklorshunos Zubayda Husainova Kitob tumani Qaynarbuloq qishlog’ida yashovchi Abdulla shoirdan doston variantlaridan birini yozib oldi. Shu yili folklorshunos Mansur Afzalov shahrisabzlik baxshi Zohir Qo’chqor o’g’lidan yana bir doston variantini yozib oldi. 1956-yilda Oxunjon Sobirov Dehqonobod tumani Qorashina qishlog’ida yashovchi Umir shoirdan, Mansur Afzalov esa 1958-yilda Jarqo’rg’on tumani Jaloyir qishlog’ida yashovchi Mamadrayim baxshidan doston variantlarini yozib olishgan. 1963-yilda Tojikistonning Kolxozobod tumani, Paxtaorol qishlog’ida yashovchi Bo’riboy Ahmedovdan ham bir variant yozib olingan. 1954-yilda Yangiqo’rg’on tumani, G’ovozon qishlog’ida yashovchi Haydar Boycha o’g’lidan Fathulla Abdullayev doston variantini yozib oldi. 1958-yilda Guliston tumani Qo’ybotgan qishlog’ida yashovchi Murod Otaboy o’g’lidan Arslonqul Mirzayev, 1962-yilda Xatirchi tumani Yonbosh qishlog’ida yashovchi Egamberdi

Ollomurod o'g'lidan Malik Murodov va To'ra Mirzayevlar, 1964-yilda Yangiqo'rg'on tumani, Oraariq qishlog'ida yashovchi Razzoq Qozoq o'g'lidan doston variantlarini yozib oldilar. 1968-yilda mashhur shoir-qissaxon Rahmatulla Yusuf o'g'li "Alpomish"ning o'zi ijro etgan variantini yozib topshirdi.

"Alpomish" dostoni variantlarini xalq ijrochilaridan yozib olish ishlari 1980-yillarning o'rtalarigacha davom etib keldi.

2. *"Alpomish" dostoni matnlarini nashrga tayyorlash va nashr etish bosqichi.* Birinchi o'zbek professori G'ozim Olim Yunusov "Maorif va o'qitg'uvchi" jurnalining 1925-yil 4-sonida e'lon qilingan "Adabiyot to'g'risida xato nazariyalar" nomli maqolasida "Holbuki, bir xalqning yozma adabiyotining xususiyatlarini bilish, ul adabiyotning qonunlarini belgilash uchun ul yozma adabiyotning tomiri bo'lgan el adabiyotini butun xususiyatlari va qonunlarini bilish kerak bo'ladir..." deb yozgan edi. Bu yerda aytilgan "...el adabiyoti..."dan ko'zlangan maqsad – o'sha xalqning folklor asarlaridir.

G'ozim Olim Yunusov o'zining gapiga o'zi amal qilgan edi. U 1922-yildayoq Sirdaryo va Samarqand viloyatlarida ilmiy safarda bo'lib, Hamroqul baxshi va Fozil Yo'ldosh o'g'lidan "Alpomish" dostonining bir qismini yozib olib, uni 1923-yilda "Bilim o'chog'i" jurnalida nashr ettirgan edi. Bu ishi bilan G'ozim Olim Yunusov "Alpomish" dostonini o'rganishga tamal toshini qo'ydi. 1926-yilda shoir Abdulla Alaviy Berdi baxshidan yozib olgan variantidan bir parchani Abdurauf Fitrat 1928-yilda chop etilgan "O'zbek adabiyoti namunalari" kitobida nashr ettirgan. Shu variantdan yana bir kattaroq parcha Miyonbuzruk Solihovning 1935-yilda nashr etilgan "Oktabrgacha bo'lgan o'zbek og'zaki adabiyoti (folklor)" to'plamida chop etilgan.

Professor A.K.Borovkov 1928-yilda Shahrison tumani Qayirma qishlog'ida yashovchi Mavlon Pirmat o'g'lidan yozib olgan "Alpomish" dostonining nasriy bayonini 1956-yilda "O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi xabarnomasi"ning 11-sonida nashr ettirdi.

Dostonning 1928-yilda Fozil Yo'ldosh o'g'lidan Mahmud Zarifov yozib olgan variantining birinchi qismi ayrim qisqartirishlar bilan Hodi Zarifning "O'zbek folklori" xrestomatiyasida nashr qilindi.

"Alpomish" dostonining Fozil Yo'ldosh o'g'li variantini qisqartirilgan, lekin syujet qurilishini to'liq saqlagan holda birinchi marta 1939-yilda Hamid Olimjon nashr ettirdi. Hamid Olimjon nashrga tayyorlagan bu variant 1957- va 1958-yillarda yana qaytadan chop etildi.

Dostonning Fozil Yo’ldosh o’g’li varianti keyinchalik ham (1979, 1985, 1987, 1992-1993-yillarda) qayta-qayta nashr etildi. Lekin bu nashrlarning barchasida u yoki bu darajada qisqartirishlar mavjud edi. Dostonning Fozil Yo’ldosh o’g’lidan yozib olingan varianti to’liq holda birinchi marta 1969-yilda nashr qilindi. Bu variant folklorshunos To’ra Mirzayev tomonidan nashrga tayyorlangan va mufassal so’zboshi yozilgan. Ushbu kitob 1999-yilda yana qayta nashr etildi. 2015-yilda chop etilgan “O’zbek xalq ijodi yodgorliklari” yuz jildligining birinchi jildida ham aynan “Alpomish” dostonining Fozil Yo’ldosh o’g’lidan yozib olingan varianti joy olgan. Ushbu nashrga akademik To’ra Mirzayev mukammal so’zboshi yozgan.

Dostonni rus tiliga tarjima qilish va rus tilida nashr etish bo’yicha ham anchagina ishlar amalga oshirilgan. 1943-yilda “Alpomish”ning ayrim parchalari rus tilida kitob holida chop etildi. 1944-yilda dostonning birinchi qismi akademik V.M.Jirmunskiyning so’zboshisi bilan rus tilida Toshkentda nashr qilindi. Bu tarjimalarni shoir L.M.Penkovskiy amalga oshirgan. Ushbu tarjimon “Alpomish” dostoni tarjimasi ustidagi ishlarini davom ettirdi va asarning nisbatan mukammal bo’lgan ruscha tarjimasini yuzaga chiqardi. L.M.Penkovskiyning ushbu tarjimasi 1949-yilda Maqsud Shayxzoda so’zboshisi bilan Toshkentda va akademik V.M.Jirmunskiyning izohlari bilan Moskvada nashr etildi. L.M.Penkovskiy amalga oshirgan mana shu tarjima keyinchalik yana Toshkentda (1958, 1974, 1998-yillarda), Moskvada (1950, 1958) va Leningradda (1982-yilda) qayta-qayta chop qilindi.

“Alpomish” dostonining Fozil Yo’ldosh o’g’li varianti ustida Germaniyaning Bonn universiteti professori Karl Rayxl uzoq yillar ish olib bordi. U 1984-yilda “Alpomish” dostoni Leningrad nashri-ning so’zboshisini rus tilidan nemis tiliga tarjima qilib nashr ettirgan edi.

“Alpomish” dostonining Fozil Yo’ldosh o’g’lidan boshqa baxshilardan yozib olingan bir necha variantlari ham mavjud. Folklorshunos Mansur Afzalov 1944-yilning yozida Nurota tumani, Qo’tir qishlog’ida yashovchi dostonchi Bekmurod Jo’raboy o’g’lidan “Alpomish” dostonining yana bir variantini yozib oladi. Dostonning bu variantini folklorshunos To’ra Mirzayev nashrga tayyorlagan va u 1999-yilda chop etilgan. 1998-yilda folklorshunos Toshtemir Turdiyev dostonchi Xushboq Mardonaqulovdan yozib olgan yana bir variantni nashr ettirdi.

3. *“Alpomish” dostonini ilmiy asosda o’rganish bosqichi.*
“Alpomish” dostonini ilmiy asosda o’rganish ishlariga doston dastlab

yozib olingan 1920-yillarning boshlaridanoq kirishilgan. G'ozii Olim Yunusov "Turkiston" gazetasining 1922-yil 18-dekabr sonida "O'zbeklarda el tanish ishi" nomli maqola e'lon qilgan edi. G'ozii Olim bu maqolasida asosan "Alpomish" dostoni haqida so'z yuritgan va bu dostonni Gomerning "Odisseya" asari bilan qiyoslagan.

"Alpomish" dostonining 1939-yilda amalga oshirilgan birinchi nashriga Hamid Olimjon yozgan so'zboshi ham ushbu sohadagi jiddiy ilmiy tadqiqot sifatida baholansa arziydi. Hamid Olimjon bu maqolasida "Alpomish" dostoni yolg'iz o'zbek xalqininggina emas, balki boshqa turkiy millatlar – qozoqlar, qirg'izlar, turkman va qoraqalpoqlarning ham sevimli asari ekanini alohida ta'kidlab o'tadi. Hamid Olimjon o'zbek xalq baxshilari uchun "Alpomish" dostonini kuylash juda katta sharaf ekanini, baxshining darajasi uning ushbu dostonni qay darajada ijro etishi bilan o'lchanishini ham aytib o'tadi. Shuningdek, maqolada "Alpomish" dostonining Fozil Yo'ldosh o'g'li ijodiy merosida qanday o'rin tutgani xususida to'xtab o'tilgan: "Fozil shoir Yo'ldosh o'g'li "Alpomish"ni umr bo'yi aytib kelgan. "Alpomish" uning eng yaxshi ko'rgan dostoni sanaladi. "Alpomish" uning shoirlik beshigi bo'lgan. U bu dostonda o'zida bo'lgan butun talantni juda erkinlik bilan ishga sola olgan" [Хамид Олимжон 1999, 82-96].

Hamid Olimjon "Alpomish" dostonining badiiyatiga, undagi betakror o'xshatishlarga, mubolag'alarga, unda qo'llangan aforizmlar, hikmatli so'z va maqollarga ham to'xtab o'tadi, ulardan chiroyli va o'rinli misollar keltirib, o'z fikrini dalillaydi.

Hamid Olimjon maqola oxirida folklor asarlarining muayyan adiblar va shoirlar ijodiga ko'rsatgan ta'siri xususida ham to'xtalib o'tadi. Jahon adabiyotida Pushkin ijodiga nafaqat rus folklori, balki G'arbiy Yevropa folklori ham beqiyos darajada ta'sir ko'rsatganini ta'kidlaydi. Gomerning "Iliada" va "Odisseya" asarlarining poydevori ham yunon folkloriga borib tutashajagini ko'rsatadi. Buyuk Alisher Navoiy ham o'z "Xamsa"sining "Layli va Majnun", "Farhod va Shirin" dostonlari syujetini xalq folkloridan olib qayta ishlaganligini aytib o'tadi.

Aslida Hamid Olimjon she'riyatini umrboqiy she'riyatga aylantirgan omillarning eng asosiysi ham uning xalq og'zaki ijodidan oziqlanganidir. Hamid Olimjon ijodini, uning ertaklarini, dostonlarini xalqqa suyukli qilgan ham xalq ijodi bilan, folklor bilan chambarchas bog'langanidir.

"Alpomish" dostoni bo'yicha amalga oshirilgan fundamental ilmiy tadqiqotlar qatoriga akademik V.M.Jirmunskiyning o'zbek folklorshunosligi asoschisi Hodi Zarif bilan hamkorlikda yozilgan

“O’zbek xalq qahramonlik eposi” (1947-yil) kitobini kiritish mumkin. Kitobda “Alpomish” dostonining yaratilish davri, g’oyaviy-badiiy xususiyatlari, syujet, obrazlar tizimi, milliy versiya va variantlarining o’ziga xosliklari tahlil qilingan. Kitobda “Alpomish” dostoni dunyo miqyosidagi buyuk bir epos ekani isbotlab berilgan.

“Alpomish” dostoni haqidagi muhim tadqiqotlardan yana biri rus olimi Viktor Maksimovich Jirmunskiyning “Alpomish haqida epik doston va Gomerning “Odisseya”si” nomli yirik maqolasidir. Ushbu maqola 1957-yilda yozilgan. Muallif maqolada dostondagi syujet liniyasini sinchiklab tahlil qiladi, obrazlarning har biriga alohida-alohida xarakteristika beradi. Dostondagi voqealarni asarning boshqa turkiy versiyalaridagi o’xshash voqealarga qiyoslaydi. Alpomish va Barchin obrazlarining genezisi masalalariga ham batafsil to’xtalib o’tadi [Жирмунский 1999, 61-82]. Shuningdek, maqolada “Alpomish” dostonining ikkinchi qismidagi qahramonning qaytishi hikoyatini Gomerning “Odisseya”sidagi Odisseyning qaytishiga qiyoslaydi. Yana doston syujetidagi ayrim epizodlarni Yevropa xalqlari folklorida shunga o’xshash o’rinlarga solishtiradi (masalan, qahramonning o’z xotinining to’yi ustidan chiqib qolishi).

“Alpomish” dostoni sinchiklab tahlil qilingan tadqiqotlardan yana biri o’zbek folklorshunosligining asoschisi Hodi Zarifning (1905-1972) “Alpomish” dostonining asosiy motivlari” deb nomlangan maqolasidir. Bu maqola Hodi Zarifning “Sharq yulduzi” jurnalining 1957-yil 1-sonida va 1959-yilda nashr etilgan “Об эпосе “Алпамыш” to’plamida e’lon qilingan maqolalari asosida tayyorlanib, 1999-yilda chop qilingan “Alpomish” – o’zbek xalq qahramonlik eposi” to’plamida e’lon qilingan.

Hodi Zarif maqolada, avvalo, dostonning yuzaga kelish davri haqidagi fikrlarga oydinlik kiritishga harakat qilgan. U, avvalo, “Alpomish” dostoni O’rta Osiyoga qalmoq bosqinchilari bostirib kirgan davrga, ya’ni XVII XVIII asrlarga tegishlidir, degan farazlarning mutlaqo asossiz ekanini isbotlaydi. Hodi Zarif dostonning yuzaga kelish davrini O’rta Osiyoga mo’g’ul bosqini yetib kelishidan oldin, degan fikrni o’rtaga tashlaydi. Shuningdek, maqola muallifi “Alpomish” dostonida islomgacha bo’lgan inonch va tasavvurlar ham mavjudligi ushbu asarning asoslari juda qadimiy ekanligidan dalolat berishini ta’kidlaydi. Hodi Zarif “Alpomish” so’zining etimologiyasi xususida ham qimmatli mulohazalar bildiradi [Зарифов 1999, 24-46].

Folklorshunos olim “Alpomish” dostonining yaratilgan joyi masalasida ham o’z fikrini bayon qilib o’tadi. Hodi Zarif doston

versiya va variantlarida Alpomish va Barchinning vatani sifatida turli joylar zikr qilinganini, xususan, Boysun, Boysun-Qo'ng'iro't, Jiyydali Boysin, Boysun-Sherobod kabi joy noylari kelishini aytadi. Keyin "Boysun"ning aynan qaysi hududda joylashgani xususida bahs yuritadi.

Hodi Zarif turli manbalardagi xilma-xil faktlarni keltirib, ularni tahlil qilgach, Boysun qadimgi Xorazmdagi joy nomidir, degan xulosaga keladi.

Albatta, Hodi Zarifning ushbu xulosasi munozarali va bu masala yana-da jiddiy tadqiqotlarni talab qiladi.

Hodi Zarif bu maqolada ancha salmoqli o'rinni 1952-yilda "Alpomish" dostoniga jiddiy ayblovlari qo'ygan A.Abdunabiyev va A.Stepanovlarning fikrlariga raddiya bildirishga ajratgan. Ma'lumki, bu ikki muallif dastlab 1952-yilda "Pravda Vostoka" gazetasining 29-yanvar sonida, "Literaturnaya gazeta"ning 1952-yil 14-fevral sonida, "Zvezda Vostoka" jurnalining 1952-yil 2-sonida "Alpomish" dostonini hokim sinflar manfaatini yoqlovchi reaksiyon asar sifatida qoralab maqolalar yozgan edilar. Shu tariqa "Alpomish" dostoni ikki yilga yaqin qatag'on qilingan asar sifatida "badarg'a" qilindi.

Lekin bu uzoqqa bormadi. 1954-yildayoq Moskvada o'tkazilgan kengashda Hodi Zarif va Mansur Afzalovlar "Alpomish" dostoni asl xalqchil milliy epos ekanligini aytib, uni o'rganish uchun maxsus ilmiy konferensiya o'tkazish lozimligini aytdilar.

Hodi Zarif dostonidan keltirilgan jonli misollar yordamida A.Abdunabiyev va A.Stepanovlarning ayblovlari mutlaqo asossiz ekanligini isbotlaydi. Maqolada xulosa sifatida "Alpomish" dostoni chinakam xalq qahramonlik eposi, u o'zbek xalqining eng buyuk adabiy obidalaridan biri ekanligi aytilgan, ta'kidlangan.

Professor Bahodir Sarimsoqovning "Alpomish" eposi haqida uch etyud" maqolasi ushbu doston haqida qirq yilga yaqin vaqt davomida shakllanib qolgan ko'pgina qarashlarni o'zgartirib yubordi. Folklorshunos olim 1950-yillarning oxirida akademik V.M.Jirmunskiyning "Alpomish" haqidagi rivoya va bahodirlik ertagi" nomli asarida ilgari surilgan ilmiy gipoteza (taxmin) ga raddiya bildiradi. Akademik V.M.Jirmunskiyning bu ilmiy taxminiga ko'ra, "Alpomish" eposining asosida bahodirlik ertaklari yotadi. B.Sarimsoqovning fikricha, qahramonlik eposining tarixiy asoslarini bahodirlik ertaklariga olib borib bog'lash mohiyatan eposni xalq tarixidan, real voqelikdan ayriqcha olib qarashga olib boradi. Maqola muallifi o'z fikrini davom ettirib, qahramonlik eposi hamma vaqt urug', qabila yoki xalqning nisbatan aniq tarixiy

voqealarini ertak orqali emas, balki to’g’ridan to’g’ri, o’ziga xos sinkretik shaklda aks ettirishini ta’kidlaydi. B.Sarimsoqovning e’tirof etishicha, qahramonlik eposi bahodirlik ertaklari asosida emas, aksincha, bahodirlik ertaklari qahramonlik eposi asosida yuzaga keladi.

Umuman, professor B.Sarimsoqovning ushbu maqoladagi fikrlari “Alpomish” dostoni haqida uzoq yillar davomida shakllanib qolgan qarashlarni ma’lum darajada o’zgartirishga erishgan. Maqoladagi ayrim qarashlar munozarali.

Folklorshunos olim, akademik To’ra Mirzayevning “Alpomish” dostoni, uning versiya va variantlari” nomli maqolasida ushbu eposning qisqacha tarixi yoritilgan. Olimning ta’kidlashicha, “Alpomish” dostoni xalq orasida og’zaki ijroda asrlar davomida kuylab kelingan bo’lsa-da, ilmiy doiralarga 1890-yildagina ma’lum bo’lgan. Rus sharqshunosi Y.F.Kal o’z kundaligida 1890-yilning oktabr oyida Termiz shahri yaqinidagi Solihobod qishlog’ida Omonnazar ismli baxshidan uch soat davomida doston tinglaganini yozib qoldirgan. Rus olimining bu tinglagan dostoni “Alpomish” bo’lishi ehtimolga yaqinligini yozadi T.Mirzayev.

Maqolada “Alpomish” dostonining qoraqalpoq, qozoq, tatar, boshqird, oltoy, tojik versiyalarining o’rganilishi xususida ham fikrlar bayon etilgan. So’ng T.Mirzayev doston o’zbek versiyalarining o’rganilish tarixi xususida batafsil to’xtalib o’tadi. Dostonning turli xalq baxshilari ijrosida turli mutaxassislar tomonidan yozib olinishi, bu yozib olingan variantlarning kimlar tomonidan nashrga tayyorlangani kabi ma’lumotlarni ham batafsil keltirib o’tadi.

Akademik To’ra Mirzayevning ushbu maqolasini “Alpomish” dostoni o’rganilishining tarixini yorituvchi tadqiqot sifatida baholash mumkin.

Adabiyotlar

- Ёрматов И.Т. 1994. *Ўзбек халқ қаҳрамонлик эпоси поэтикаси*. ДДА. Тошкент.
- Жирмунский В.М. 1960. *“Сказание об Алпамыше” и богатырская сказка*. Москва: Восточная литература.
- Жирмунский В.М. 1999. *Алпомиш ҳақида эпик дoston ва Гомернинг “Одиссея”си*. “Алпомиш” – ўзбек халқ қаҳрамонлик эпоси. Тошкент: Фан.
- Жирмунский В.М., Зарифов Ҳ.Т. 1947. *Узбекский народный героический эпос*. М.: ГИХЛ.
- Жуманазарова Г.У. 2017. *Фозил Йўлдош ўғли дostonлари тилининг лингвопоэтикаси*. АДД. Тошкент.
- Зарифов Ҳ.Т. 1959. *Основные мотивы эпоса Алпамыш*. Об эпосе

- Алпамыш". Ташкент: Фан. – В. 6-25.
- Зарифов Ҳ.Т. 1999. *"Алпомиш" достонининг асосий мотивлари. "Алпомиш" – ўзбек халқ қаҳрамонлик эпоси.* Тошкент: Фан. В. 24-46.
- Ингёнг О. 2014. *"Алпомиш" ва "Жумўнг" достонларининг қиёсий типологик таҳлили.* ДД. Тошкент.
- Мирзаев Т. 1999. *"Алпомиш" достони, унинг версия ва вариантлари. "Алпомиш" – ўзбек халқ қаҳрамонлик эпоси.* Тошкент: Фан. – В. 3-11.
- Расулов Р. 1975. *Синтаксические связи между словами в дастане "Алпамыш".* АҚД. Ташкент.
- Турсунов С. 1990. *Лексические особенности дастана "Алпамыш".* АҚД. Ташкент. С. 19.
- Ходжиев Ю.Н. 2020. *"Алпомиш" достонидаги шахс маънавий сифатларини ифода этувчи атов бирликларнинг семантик-структур, концептуал ва лексикографик хусусиятлари.* Ф.ф.ф. доктори (PhD) диссертацияси. Тошкент.
- Юлдашева С.Н. 1984. *Поэтика узбекского народного героического эпоса "Алпамыш".* АҚД. Ташкент.
- Ҳамид Олимжон. 1999. *Сўз боши ўрнида. "Алпомиш" достонининг биринчи нашрига ёзилган сўз боши.* Алпомиш – ўзбек халқ қаҳрамонлик эпоси. Тошкент: Фан.
- Мадиримова, С. М. (2018). О СЮЖЕТЕ ПОЭМЫ «АШИК ГАРИБ И ШАХ-САНАМ». *Редакционная коллегия*, 109.
- Madirimova, S. (2023). "SHOHSANAM VA G 'ARIB" DOSTONI MANBALARI HAQIDA. *Current approaches and new research in modern sciences*, 2(5), 37-42.
- Журакузиев, Н. И. "Model of the world order in the literature and folklore of the ancient Turkic peoples." *BULLETIN of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Philology Series* 134, no. 1 (2021): 23–36.
- САЙИТҚУЛОВ, И. А. (2019). *STYLISTIC AND ARTISTIC FEATURES OF THE WORK TEMUR-NAME.* Иностранные языки в Узбекистане, (4), 165-173.
- Sayitkulov, I. A. (2019). *USAGE OF TERM FOLKLORE BOOKS IN FOLKLORE STUDIES AND DEVELOPMENT OF TEMURNOMA (" LIFE OF TIMUR").* Theoretical & Applied Science, (8), 7-10.

Study of the epic “Alpomish”

Umarjon Kodirov¹

Abstract

The article talks about the history of the study of the «Alpomish» epic. Also, the versions of this saga recorded from various folk traditions, their common and unique aspects were studied. The version of this epic recorded by the son of Fazil Yuldosh, a famous epic poet and representative of Bulungur epic school, which is the most perfect and artistically perfect copy, therefore, this copy is the basis of many studies on the epic. Opinions have been expressed. The article also analyzes the research of the famous Russian scientist V.M. Zhirmunsky on this poem. The work carried out on the “Alpomish” poem was investigated in three directions. In the first stage, information is given about the process of recording the epic from the folk dances, when, from which dance, by whom it was recorded, if the recorded copy was published, by whom was it prepared for publication, if it was not published, in which treasure is the manuscript kept.

Key words: *«Alpomish», epic, folklore, bakhshi, son of Fazil Yuldosh, variant, version, Hodi Zarif, Bulungur school.*

References

- Hamid Olimjon. 1999. *So‘zboshi o‘rnida. “Alpomish” dostonining birinchi nashriga yozilgan so‘zboshi.* Alpomish – o‘zbek xalq qahramonlik eposi. Toshkent: Fan.
- Hodi Zarif. 1999. *“Alpomish” dostonining asosiy motivlari.* “Alpomish” – o‘zbek xalq qahramonlik eposi. Toshkent: Fan.
- Ingyong O. 2014. *“Alpomish” va “Jumo‘ng” dostonlarining qiyosiy tipologik tahlili.* DD. Toshkent.
- Jirmunskiy V.M. 1960. *“Skazaniye ob Alpamishe” i bogatirskaya skazka.* Moskva: Vostochnaya literatura.
- Jirmunskiy V.M. 1999. *Alpomish haqida epik doston va Gomerning “Odisseya”si.* “Alpomish” – o‘zbek xalq qahramonlik eposi.

¹Kodirov Umarjon Akramjon o‘g‘li – teacher, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

E-pochta: umarqodirov6669@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6869-4315

Iqtibos uchun: Kodirov, U. 2023. “Study of the epic “Alpomish”. *Uzbekistan: language and culture. Literature 2 (2):* 117-128.

- Toshkent: Fan. B. 61-82.
- Jirmunskiy V.M., Zarifov H.T. 1947. *Uzbekskiy narodniy geroicheskiy epos*. M.: GIXL.
- Jumanazarova G.U. 2017. *Fozil Yo'ldosh o'g'li dostonlari tilining lingvopoetikasi*. ADD. Toshkent.
- Mirzayev T. 1999. "Alpomish" dostoni, uning versiya va variantlari. "Alpomish" – o'zbek xalq qahramonlik eposi. Toshkent: Fan.
- Rasulov R. 1975. *Sintaksicheskiye svyazi mejdu slovami v dastane "Alpamish"*. AKD. Tashkent.
- Tursunov S. 1990. *Leksicheskiye osobennosti dastana "Alpamish"*. AKD. Tashkent.
- Xodjiyev Y.N. 2020. "Alpomish" dostonidagi shaxs ma'naviy sifatlarini ifoda etuvchi atov birliklarning semantik-struktur, konseptual va leksikografik xususiyatlari. f.f.f.doktori (PhD) dissertatsiyasi. Toshkent.
- Yormatov I.T. 1994. *O'zbek xalq qahramonlik eposi poetikasi*. DDA. Toshkent. – B. 53.
- Yuldasheva S.N. 1984. *Poetika uzbekskogo narodnogo geroicheskogo eposa "Alpamish"*. AKD. Toshkent.
- Zarifov H.T. 1959. *Osnovniye motivi eposa Alpamish*. Ob epose Alpamish". Tashkent: Fan.
- Мадиримова, С. М. (2018). О СЮЖЕТЕ ПОЭМЫ «АШИК ГАРИБ И ШАХ-САНАМ». *Редакционная коллегия*, 109.
- Madirimova, S. (2023). "SHOHSANAM VA G 'ARIB" DOSTONI MANBALARI HAQIDA. *Current approaches and new research in modern sciences*, 2(5), 37-42.
- Журакузиев, Н. И. "Model of the world order in the literature and folklore of the ancient Turkic peoples." *BULLETIN of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Philology Series* 134, no. 1 (2021): 23–36.
- САЙИТҚУЛОВ, И. А. (2019). *STYLISTIC AND ARTISTIC FEATURES OF THE WORK TEMUR-NAME*. *Иностранные языки в Узбекистане*, (4), 165-173.
- Sayitkulov, I. A. (2019). *USAGE OF TERM FOLKLORE BOOKS IN FOLKLORE STUDIES AND DEVELOPMENT OF TEMURNOMA (" LIFE OF TIMUR")*. *Theoretical & Applied Science*, (8), 7-10.